

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

ΚΑΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΡΙΣΗ

*John
Clark*

ΑΥΤΟΝΟΜΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

John Clark

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ Η
ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΡΙΣΗ

Αυτόνομες Εκδόσεις

Το παρόν κείμενο (με πρωτότυπο τίτλο *Anarchism and the Present World Crisis*) πρωτοκυκλοφόρησε το 1987 σε μετάφραση Λήδας Πομόνη και επιμέλεια έκδοσης του εργαστηρίου γραφικών τεχνών «Ηλιόγραμμα». Ξανακυκλοφόρησε τον χειμώνα 2010-2011 με επιμέλεια του Παναγιώτη Καλαμαρά από τις εκδόσεις για μια Ελευθεριακή Κουλτούρα, που προτίμησαν για λόγους ιστορικούς αλλά και σεβασμού στους τότε συντελεστές της έκδοσης, να κρατήσουν σαν εκδοτικό όνομα της τωρινής κυκλοφορίας τον τίτλο *Αυτόνομες Εκδόσεις*. Κεντρική διάθεση στον «Χώρο» της Ελευθεριακής Κουλτούρας, Ερεσσού 52, Εξάρχεια. Τηλέφωνο επικοινωνίας: 210. 38.04.525.

Βρισκόμαστε σήμερα σ' ένα ιστορικό σημείο όπου η ανάγκη για ένα καινούργιο πολιτικό όραμα γίνεται ολοένα και πιο προφανής. Στην εκβιομηχανισμένη Δύση βλέπουμε να αυξάνεται η απογοήτευση για τις παραδοσιακές πολιτικές απόψεις και να χάνεται η πίστη στην τυπική δημοκρατία. Αυτή η απογοήτευση εκφράζεται κυρίως μέσα από μια διαδικασία αποπολιτικοποίησης, η οποία εκδηλώνεται με δραματική απώλεια της εμπιστοσύνης στα πολιτικά κόμματα και τη μεγάλης κλίμακας αποχή. Στην Ανατολή βρίσκουμε ένα διογκούμενο κίνημα διαφωνούντων, που αμφισβητεί τη μαρξιστική ορθοδοξία, συχνά σιωπηλά, μέσω της έλλειψης πίστης και συνεργασίας, και ενίοτε δραματικά, μέσω των περιοδικών εξεγέρσεων. Τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση συναντούμε σε πολλές χώρες και σε ποικίλα επίπεδα μια πολιτιστική αντιπαράθεση η οποία ακαθόριστα, αν και ίσως προφητικά, επισημαίνει την ανάγκη για ένα νέο ενοποιητικό όραμα.

Αυτό που πιστεύουμε εδώ είναι ότι δικαιολογείται αυτή η απογοήτευση τόσο από τον φιλελεύθερο καπιταλισμό όσο και τον κρατικό σοσιαλισμό. Τα κυρίαρχα παγκόσμια συστήματα, από αυτή την άποψη, δεν μας προσφέρουν πλέον μια ελπιδοφόρα προοπτική επίλυσης των μεγάλων κοινωνικών και οικολογικών κρίσεων που αντιμετωπίζει σήμερα η ανθρωπότητα. Στην πραγματικότητα γίνεται ολοένα και πιο φανερό ότι αυτά τα συστήματα, με τη βαθιά τους πίστη σε αξίες όπως η βιομηχανοποίηση, η υψηλή τεχνολογία, ο συγκεντρωτισμός, η αστικοποίηση και το κράτος, έχουν παίξει ενεργητικό ρόλο στη δημιουργία του κοινωνικού ατομισμού και της οικολογικής ανισορροπίας, που βρίσκονται σήμερα στον πυρήνα αυτών των κρίσεων. Γι' αυτόν τον λόγο, αυτό που χρειάζεται είναι ένα εναλλακτικό όραμα της κοινωνίας, του μέλλοντος και της ίδιας της πραγματικότητας: ένα όραμα που θα απομακρύνεται από τις παραδοσιακές ιδεολογίες

σε σχέση με όλα αυτά τα θεμελιώδη ζητήματα. Αυτό το όραμα υποστηρίζω πως είναι ο αναρχισμός.

Εξετάζοντας την αναρχική προσέγγιση για τη σημερινή παγκόσμια κρίση, θα σταθώ σε μερικές ενστάσεις που εγείρουν οι αντίπαλοι του αναρχισμού στην άποψη ότι αυτός αποτελεί μια αξιόπιστη σφαιρική στρατηγική. Ειδικότερα θα μελετήσω τις επιστημάνσεις που έκανε ο Άλαν Βερτχάιμερ στην ανάλυσή του για την «υπόθεση της αναρχίας» στο πρόσφατο τεύχος του *Νόμος* σχετικά με τον αναρχισμό. [Άλαν Βερτχάιμερ, «Η ασέβεια απέναντι στον νόμο και η αναρχική θεώρηση», στο *Αναρχισμός: Νόμος XIX*] Στο άρθρο του ο Βερτχάιμερ ισχυρίζεται ότι ο αναρχισμός είναι ανίκανος να αντιμετωπίσει με επιτυχία τέσσερις σημερινές παγκόσμιες κοινωνικές συνθήκες. Αυτές είναι: α) «ο πληθυσμός της γης είναι (ίσως) πολύ μεγάλος και μάλιστα αυξάνεται με τόσο ταχύ ρυθμό, ώστε να μην υπάρχει άμεση προοπτική για σοβαρή του μείωση», β) «στο μεγαλύτερο μέρος του κόσμου οι βασικές ανθρώπινες ανάγκες μένουν ανικανοποίητες», γ) «οι παγκόσμιες φυσικές και ανθρώπινες πηγές δεν διανέμονται ομοιόμορφα», δ) «το σημερινό επίπεδο συντήρησης βασίζεται σ' ένα υψηλό επίπεδο κοινωνικής και οικονομικής αλληλεξάρτησης ανάμεσα στις διάφορες περιοχές του κόσμου, αλλά και μέσα σε αυτές τις ίδιες τις περιοχές». [Οπ.π.] Επιπλέον ο Βερτχάιμερ ισχυρίζεται ότι ο αναρχισμός είναι ανίκανος να αντιμετωπίσει τις συγκρούσεις ανάμεσα στα ατομικά συμφέροντα και τις κοινωνικές ανάγκες, ειδικότερα όσον αφορά το ζήτημα της άμυνας.

Σκεπτόμενοι την αναρχική απάντηση σ' αυτά τα προβλήματα, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε το νόημα του όρου «αναρχισμός». Αυτό που θεωρώ εδώ σαν αναρχισμό, είναι μια παράδοση θεωρίας και πράξης, η οποία αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε στο εσωτερικό ενός υπαρκτού ιστορικού κινήματος (αυτοαποκαλούμενο «αναρχικό κίνημα») από τον προηγούμενο αιώνα μέχρι τα

μισά του τωρινού. Πιστεύω πως αυτό το κίνημα, στο σημερινό στάδιο της ανάπτυξης του, έχει σαν κατευθυντήριες αρχές την απόρριψη όλων των μορφών κυριαρχίας την αποδοχή μορφών ανθρώπινης αλληλεπίδρασης βασισμένες στη συνεργασία, την αυτονομία και τον σεβασμό του ατόμου· και στο βαθμό που οι βασικές οντολογικές του προτάσεις αναπτύσσονται συστηματικά, μια οργανική, οικολογική άποψη για την κοινωνία, τη φύση και την πραγματικότητα γενικότερα. Στην πράξη (και αυτό είναι το κύριο σημείο αυτού του άρθρου) αυτές οι αρχές οδήγησαν τους αναρχικούς να προτείνουν τέτοιες πολιτικές όπως η αντικατάσταση των εθνικών κρατών από ομοσπονδίες κοινοτικών και εργατικών ενώσεων, η αντικατάσταση του εταιρικού καπιταλισμού και της κρατικής ιδιοκτησίας από την αυτοδιεύθυνση της παραγωγής από τους ίδιους τους παραγωγούς, η αντικατάσταση της πατριαρχικής-αυταρχικής οικογένειας από την ελευθεριακή οικογένεια, η αντικατάσταση της μεγαλούπολης και της συγκεντρωτικής κατανομής του πληθυσμού από αποκεντρωμένα, οικολογικά ισορροπημένα πληθυσμιακά σχέδια, η αντικατάσταση της συγκεντροποιημένης, υψηλής τεχνολογίας από πιο προσανατολισμένες στον άνθρωπο εναλλακτικές τεχνολογίες, συμβατές με την αποκεντρωμένη δημοκρατική λήψη των αποφάσεων και μη καταστροφικές για το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον.

Αυτές οι αρχές αναπτύχθηκαν σε σημαντικό βαθμό από την κυρίαρχη τάση της αναρχικής θεωρίας, ξεκινώντας από τον Μπακούνιν και τον Κροπότκιν και το ιστορικό αναρχικό κίνημα στις επικρατέστερες μορφές του, αυτές του αναρχοσυνδικαλισμού και του αναρχοκομμουνισμού. Επίσης, εξίσου μεγάλη συμβολή σε αυτή την ανάπτυξη είχαν ιδέες μιας συγγενικής ελευθεριακής παράδοσης η οποία αποκλήθηκε «ουτοπική» και «κοινοτιστική», και αντιπροσωπεύονταν από θεωρητικούς όπως ο Φουριέ, ο Γκούσταβ Λαντάουερ και ο Μάρτιν Μπούμπερ. Αυτές οι δύο

γραμμές ανάπτυξης αποτέλεσαν μια συνθετική ενότητα και πιστεύω πως το πιο προωθημένο στάδιο της ανάπτυξής της είναι ο σύγχρονος κοινοτικός-οικολογικός αναρχισμός, τον οποίο και θα υπερασπιστώ και σ' αυτό το άρθρο.

Πληθυσμιακά προβλήματα: πυκνότητα και αύξηση

Το πληθυσμιακό ζήτημα θέτει αρκετά προβλήματα στην αναρχική θέση. Ένα από τα πιο βασικά είναι το ερώτημα κατά πόσο κάποια αναρχική μορφή κοινωνικής οργάνωσης είναι δυνατή σε κοινωνίες που είτε έχουν μεγάλο πληθυσμό είτε υψηλά επίπεδα πληθυσμιακής πυκνότητας. Σύμφωνα με ένα ρεύμα της κριτικής, συστήματα νόμων (και μάλιστα διευρυμένα) είναι αναπόφευκτα σε πολυπληθείς κοινωνίες. Γι' αυτό το λόγο, η αναρχία, στην οποία υποτίθεται πως δεν θα υπάρχει νομικό σύστημα, δεν μπορεί να λειτουργήσει σε τέτοιες κοινωνίες. [Οπ.π., σ.182-83]

Έχει σημασία να τονίσουμε το γεγονός ότι οι αναρχικοί αναγνωρίζουν την αναγκαιότητα για την *ύπαρξη κανόνων* σε όλες τις κοινωνίες. Η βασική υπόθεση δεν είναι αν θα υπάρχουν κανόνες, αλλά μάλλον το επίπεδο στο οποίο θα διαμορφώνονται οι κανόνες, οι διαδικασίες που θα τους καθορίζουν, η φύση και η έκταση αυτών των κανόνων. Οι αναρχικοί πιστεύουν πως όποτε είναι εφικτό, πρέπει να χρησιμοποιούνται διαδικασίες όπως η διαιτησία και η συναίνεση για την εγκαθίδρυση εθελοντικών κανόνων. Αλλά αφότου συχνά αυτό δεν είναι δυνατό, το επόμενο βήμα είναι η ανάπτυξη συστημάτων δημιουργίας κανόνων μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες σε κοινοτικό επίπεδο (αν και δεν υπάρχει αμφιβολία πως πολλές αποφάσεις θα αφήνονται σε ακόμη μικρότερες ομάδες και άτομα, αν η κοινότητα θέλει να διατηρήσει τον ελευθεριακό της χαρακτήρα). Αυτή η κοινοτική δημοκρατία μπορεί να θεωρηθεί πως απαιτεί τυπικά συστήματα τοπικών νόμων που θα μπορούν, στο βαθμό που συμφωνούν οι κοινότητες, να επε-

κτείνονται μέσω μιας ομοσπονδίας. Υπάρχει όμως μια ισχυρή τάση να εξετάζονται λεπτομερειακά όλα τα ζητήματα από τοπικές συνελεύσεις και λαϊκά δικαστικά σώματα, σε μεγάλο βαθμό βάσει του μοντέλου μερικών μορφών της ελληνικής πόλης και ορισμένων φυλετικών [tribal] διαδικασιών λήψης των αποφάσεων. Δεν φαίνεται να υπάρχουν ουσιαστικοί λόγοι γιατί τέτοια αποκεντρωτικά και ομοσπονδιακά συστήματα δημιουργίας κανόνων να μην μπορούν να εγκαθιδρυθούν με κάποια μορφή σε πολυπληθείς κοινωνίες.

Αλλά ακόμη κι αν κάτι τέτοιο είναι δυνατό, μπορεί αυτή η αποκεντρωμένη λήψη των αποφάσεων να λειτουργήσει πρακτικά σε τέτοιες κοινωνίες; Πράγματι υπάρχουν ενδείξεις ότι τα σχετικά πλεονεκτήματα μπορεί να είναι μεγαλύτερα στις πιο σύνθετες, πολυπληθείς κοινωνίες. Καθώς οι συγκρούσεις αξιών και συμφερόντων πολλαπλασιάζονται με την πληθυσμιακή αύξηση και την αστικοποίηση, το συγκεντρωτικό κράτος γίνεται ολοένα και πιο ανίκανο να αντιμετωπίσει τις γοργά πολλαπλασιαζόμενες καταστάσεις κρίσης. Η τυπική τακτική του κράτους είναι η επέκταση της γραφειοκρατικοποίησης και του κεντρικού σχεδιασμού, που προκαλούν παραπέρα διαχωρισμό ανάμεσα στους μηχανισμούς προγραμματισμού και την κοινωνική πραγματικότητα. Προβλήματα, που η ιδιαιτερότητά τους αυξάνει ολοένα και περισσότερο, αντιμετωπίζονται με έναν ολοένα και περισσότερο γενικό τρόπο. Από την άλλη πλευρά, η αποκεντρωμένη και ομοσπονδιακή λήψη των αποφάσεων, έχει από τη φύση της μεγαλύτερη ευκολία να αντιμετωπίσει αυτή την πολυπλοκότητα, αφού και η ίδια είναι σύνθετη και πολυποικίλη. Ο πολλαπλασιασμός των προβλημάτων απαιτεί έναν ανάλογο πολλαπλασιασμό των συναντήσεων για πληροφόρηση, συζήτηση και λήψη των αποφάσεων.

Υπάρχουν όμως διαθέσιμες εναλλακτικές προτάσεις απέναντι στο συγκεντρωτικό κράτος. Μια από αυτές είναι να ενσωματω-

θούν πιο αποκεντρωμένοι μηχανισμοί μέσα στη συγκεντρωτική δομή. Δεδομένων των ισχυρών συγκεντρωτικών οικονομικών και πολιτικών τάσεων της σύγχρονης κοινωνίας, δεν πρέπει να μας ξαφνιάζει το γεγονός ότι τέτοιες προσπάθειες είναι συχνά επιπόλαιες και αναποτελεσματικές (βλέπε, για παράδειγμα, τον βαθμό γραφειοκρατικοποίησης και οικονομικής συγκεντροποίησης στους υποτιθέμενους «αντιγραφειοκρατικούς» χειρισμούς των ρεπουμπλικανικών κυβερνήσεων στη μεταπολεμική Αμερική). Μια άλλη πιθανότητα είναι να καταλήξουμε σε ολοένα και περισσότερο αυταρχικούς και καταπιεστικούς ελέγχους, δεδομένης της αποσάθρωσης των παραδοσιακών εσωτερικευμένων ελέγχων και την αποτυχία των γραφειοκρατικών μεθόδων ελέγχου και επίλυσης των προβλημάτων. Η πιθανότητα να συμβεί κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει ακόμη μεγαλύτερη καθώς συνεχίζεται η κοινωνική εξατομίκευση και οξύνεται η κοινωνική κρίση. Πρέπει να σημειωθεί πως αυτή η ίδια η διαδικασία της γραφειοκρατικοποίησης συμβάλλει κατά πολύ στην απλοποίηση και εξατομίκευση της κοινωνίας. Μπορούμε να πούμε πως αν καταφέρει αυτή η διαδικασία να ολοκληρωθεί, τότε οι συγκεντρωτικές γραφειοκρατικές διαδικασίες θα είναι οι πιο κατάλληλες δομές της κοινωνίας. Ωστόσο αυτή η επιτυχία της γραφειοκρατίας θα πραγματοποιηθεί με τίμημα την ολοκληρωτική διάλυση του οργανικού ιστού της κοινωνίας, τίμημα που λίγοι θέλουν να πληρώσουν. Για τους παραπάνω λόγους οι αναρχικοί πιστεύουν πως η αποκεντρωμένη λήψη των αποφάσεων είναι η καταλληλότερη απάντηση στο μέγεθος και την πολυπλοκότητα της κοινωνίας, αλλά και η πιο επιθυμητή αν θέλουμε να διατηρηθεί αυτό που αξίζει στην κοινωνική πολυπλοκότητα.

Λέγοντας κάτι τέτοιο δεν πρέπει να θεωρηθεί πως οι αναρχικοί εκλαμβάνουν σε κάθε περίπτωση σαν κάτι το θετικό το υψηλό επίπεδο αστικοποίησης ή τους υψηλούς ρυθμούς γεννητικότητας.

Υπάρχουν πολλές μορφές κοινωνικής και οικολογικής πολυπλοκότητας. Η πολιτιστική ποικιλία εθνικά διαφοροποιημένων αστικών περιοχών, μπορεί να εμπεριέχει μια κοινωνική αξία η οποία να πρέπει να διατηρηθεί κατά τη διάρκεια της αποαστικοποίησης. Από την άλλη, η μορφή της πολυπλοκότητας που συνεπάγονται τα συστήματα μεταφοράς ή η προστασία του περιβάλλοντος σε περιοχές που η υπερσυγκέντρωση καθιστά αυτά τα προβλήματα ουσιαστικά άλυτα, δεν μας είναι κάτι το απαραίτητο. Έτσι το πρόβλημα του υπερπληθυσμού πρέπει να λυθεί και η αναρχική αποκέντρωση είναι μια προσπάθεια για να υπάρξει μια λύση. Θα ερευνηθεί εν συντομία η απάντηση του αναρχισμού στο πρόβλημα του αριθμητικά υψηλού επιπέδου του πληθυσμού σε σχέση με τους οικολογικούς περιορισμούς. Κάτι τέτοιο είναι απαραίτητο, αφότου οι αναρχικές στρατηγικές θα ήταν προφανώς εξωπραγματικές αν απαιτούσαν *παγκόσμια* μια πολύ σημαντική μείωση του πληθυσμού σε σχέση με αυτόν είναι σήμερα ή αν δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τον υψηλό ρυθμό γεννήσεων που μοιραία θα υφίσταται για κάποιο χρόνο. Πρέπει όμως κατ' αρχήν να επισημανθεί, πως η αποκέντρωση του πληθυσμού δεν απαιτεί ένα συνολικά χαμηλό επίπεδο πυκνότητας του πληθυσμού. Είναι γνωστό πως πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου, που ο πληθυσμός είναι διασκορπισμένος κυρίως σε χωριά, έχουν εθνικά υψηλότερη πυκνότητα πληθυσμού απ' ότι πολλές άλλες χώρες στις οποίες ο πληθυσμός συγκεντρώνεται στα αστικά κέντρα. Παραπέρα, έχει ανθρωπολογικά αποδειχθεί ότι κοινωνίες με οικονομικοπολιτικά συστήματα πιο χαλαρά οργανωμένα από ότι προτείνουν οι σύγχρονοι αναρχικοί, έχουν μάλλον υψηλή πυκνότητα πληθυσμού. Μπορούμε να υποστηρίξουμε πως οι πολιτικές αποκέντρωσης αυξάνουν την πληθυσμιακή πυκνότητα που μπορεί να υπάρξει σε μια δεδομένη περιοχή, αλλά μειώνουν το οικολογικό άγχος που προκαλείται από τη διασπορά του πληθυσμού, την εκβιομηχάνι-

ση, τις παραγωγικές σπατάλες κλπ (λαμβάνοντας υπόψη την πρακτικότητα της αποκεντρωμένης τεχνολογίας).

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια πως οι αναρχικοί αντιμετωπίζουν ατάραχοι τους ρυθμούς αύξησης του πληθυσμού που απειλούν να εξαντλήσουν γρήγορα τις δυνατότητες του πλανήτη μας να ικανοποιήσει τις ανάγκες της ανθρώπινης ζωής, ή ότι απλά ελπίζουν να αυξήσουν αυτές τις δυνατότητες μέσω της αποκέντρωσης. Έτσι προκύπτει ένα δεύτερο, πιο σημαντικό ερώτημα: μπορούν να υπάρξουν αναρχικές στρατηγικές για τον περιορισμό της πληθυσμιακής αύξησης, έτσι ώστε να σταθεροποιηθεί ο πληθυσμός σ' ένα επίπεδο πιο ικανοποιητικό για την ευημερία του ανθρώπου, μέσα σε μια ευνοϊκότερη οικολογική ισορροπία; Όπως επισημαίνει ο Βερτχάιμερ, «αν και κηρύττουμε τον έλεγχο των γεννήσεων, ο ινδός χωρικός συνεχίζει να κάνει παιδιά προκειμένου να τον βοηθήσουν στα χωράφια και προκειμένου κάποιο από αυτά να μπορέσει να επιζήσει για να τον φροντίσει όταν θα είναι πολύ γέρος και αδύνατος για να βοηθήσει τον εαυτό του». [Ο.π., σ.184] Αν και μπορεί να αντιλαμβάνεται τις καταστροφικές συνέπειες της πράξης του, δεν μπορούμε να περιμένουμε τίποτα άλλο απ' αυτόν από το να κάνει οτιδήποτε μπορεί ώστε να απαλύνει τον πόνο του. Άρα, συνεχίζει αυτή η άποψη, είναι απαραίτητη μια ορθολογική πληθυσμιακή πολιτική με τη συμβολή της κρατικής εξουσίας.

Όμως η άποψη αυτή βασίζεται σ' ένα λαθεμένο δίλημμα. Οι προφανείς εναλλακτικές προτάσεις είναι η άναρχη αναπαραγωγή (που στην πραγματικότητα δεν είναι «άναρχη» με την αναρχική έννοια, αλλά μάλλον ελέγχεται από το κυρίαρχο ιεραρχικό και ανισωτικό κοινωνικοοικονομικό σύστημα) και η ελεγχόμενη αναπαραγωγή (που υπόκειται σ' ένα συμπληρωματικό έλεγχο από τους καταναγκαστικούς μηχανισμούς του κράτους). Αλλά αυτές απέχουν πολύ από το να αποτελούν τις μοναδικές εναλλακτικές

προτάσεις και δεν πρέπει να υποστηρίζονται από τους αναρχικούς. Αυτοί, αντιθέτως, υποστηρίζουν πως σε κοινωνίες όπως η Ινδία, το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα πρέπει να μετασχηματιστεί ολοκληρωτικά με διαδικασίες περισσότερο συμβατές με την κατανομή του πληθυσμού στα χωριά και τις παραδοσιακές μεθόδους παραγωγής, και όχι μέσω κεντρικών κυβερνητικών πολιτικών. Παραπέρα οι αναρχικοί υποστηρίζουν πως η κρατική πολιτική που στοχεύει στη διατήρηση του υπάρχοντος οικονομικού συστήματος ενώ παραλλήλως θεσμοθετεί τον υποχρεωτικό έλεγχο των γεννήσεων (ταυτοχρόνως με την προώθηση της αστικοποίησης και της υψηλής τεχνολογίας όπως έκανε το καθεστώς της Ίντιρα Γκάντι), το μόνο που θα κάνει είναι απλώς να διαιωνίζει το σημερινό επίπεδο μιζέριας και εκμετάλλευσης, ενώ θα χειροτερεύουν οι καταστροφικές οικολογικές επιδράσεις του υπερπληθυσμού. Η αναρχική προσέγγιση των αγροτικών κοινωνιών στις οποίες επικρατεί η ενοικίαση ή κατοχή μικρού κλήρου, απαιτεί την αντικατάσταση αυτών των μορφών από τη συλλογική καλλιέργεια της γης από συνεταιρισμούς των παραγωγών. Όταν εγκαθιδρυθεί ένα τέτοιο σύστημα, τα μέλη των συνεταιρισμών θα μπορέσουν να ξεπεράσουν το (μάλλον κατανοητό) ενδιαφέρον τους για τη μεγιστοποίηση της προσφοράς εργασίας και θα μπορούν να φροντίσουν για τα γεράματά τους μέσω της λήψης μέτρων κοινωνικής ευημερίας και της συνεργατικής ρύθμισης της πλεονάζουσας παραγωγής. Αυτό βεβαίως βασίζεται στην υπόθεση πως θα είναι διαθέσιμη η τεχνολογία για μια επαρκή συνεργατική παραγωγή (μια υπόθεση που θα συζητηθεί εν συντομία) και ότι αν το πλεόνασμα που τώρα παροχετεύεται στις εγχώριες και ξένες κυρίαρχες τάξεις επαναοικειοποιηθεί, τότε θα ικανοποιηθούν καλύτερα οι ανάγκες των παραγωγών. Το ουσιαστικό στοιχείο στο πλαίσιο της παρούσας συζήτησης είναι ότι η αναρχική προσέγγιση στα προβλήματα του υπερπληθυσμού απαιτεί συνει-

δητή κοινωνική αναδιοργάνωση και δεν μπορεί να εξισωθεί με την «ελευθεριακή» αδράνεια ή με μια απλά ηθικιστική παρότρυνση.

Το πρόβλημα της σπάνης

Ο αναρχισμός ασχολήθηκε πάντοτε με το πρόβλημα της σπάνης. Μεγάλο μέρος της απήχησης του αναρχισμού στους χωρικούς της Ισπανίας, της Ουκρανίας και άλλων χωρών οφείλεται στο όραμά του για μεγαλύτερη αφθονία, με βάση τον ελευθεριακό κοινοτισμό και την παραγωγή που θα ικανοποιεί πραγματικές ανάγκες. Η πρόσφατη αναρχική θεωρία, όπως για παράδειγμα αποτυπώνεται στο κλασικό βιβλίο του Μάραϊη Μπούκτσιν *Ο Αναρχισμός Μετά την Εποχή της Σπάνης*, θεωρεί το πρόβλημα της σπάνης ως ένα από τα κεντρικά ζητήματα της πολιτικής θεωρίας. Αλλά, βεβαίως, το βασικό ερώτημα δεν είναι ούτε αν οι αναρχικοί έχουν πείσει κατά καιρούς μεγάλους αριθμούς ανθρώπων ούτε αν έχουν ασχοληθεί με το πρόβλημα, αλλά μάλλον αν υπάρχουν αποδείξεις που να πιστοποιούν πως έχει κάποια αξία η άποψή τους για την αποκεντρωμένη παραγωγή και την εναλλακτική τεχνολογία.

Σύμφωνα με τον Κόλιν Γουώρντ, οι προτάσεις του Κροπότκιν για μια αποκεντρωτική, εντάσεως εργασίας παραγωγή τροφίμων πάνω από έναν αιώνα πριν, έχει φανεί από την εμπειρία πως είναι αρκετά εφαρμόσιμες. Όπως παρατήρησε, «η γιαπωνέζικη εμπειρία -η εξέλιξη από την οικιακή αναποτελεσματικότητα, μέσω της αυτάρκειας, σε μια ενοχλητική υπερπαραγωγή- δείχνει την τεχνική δυνατότητα πραγματοποίησης των ισχυρισμών του Κροπότκιν για την τεράστια παραγωγικότητα της αγροτικής παραγωγής εντάσεως εργασίας. Η σύγχρονη κηπουρική βιομηχανία στη Βρετανία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ανταποκρίνεται πλήρως στις προσδοκίες του...». Η «Ομάδα Έμμεσης Τεχνολογίας» του

Ε.Φ. Σουμάχερ, συνέχισε την παράδοση διανοητών όπως ο Κροπότκιν και ο Γουίλιαμ Μόρρις, και ανέπτυξε τις αποκαλούμενες «οικείες τεχνολογίες», οι οποίες θα επιτρέψουν στις αναπτυσσόμενες χώρες να λύσουν τα προβλήματα της σπάνης και της ανεργίας, ενώ παράλληλα θα αποφύγουν τις καταστροφικές συνέπειες της βαριάς εκβιομηχάνισης και της αστικοποίησης. Στις ΗΠΑ ομάδες όπως το «Ινστιτούτο για την Τοπική Αυτοδυναμία» ερευνούν τις δυνατότητες μέσω των οποίων οι φτωχές τοπικές κοινότητες μπορούν να ξεφύγουν από την παγίδα της εξάρτησης και της οικονομικής εκμετάλλευσης, μέσω της ανάπτυξης της κοινοτικής βιομηχανίας και της αγροτικής παραγωγής. Οι Νταϊηβιντ Μόρρις και Καρλ Χες παρουσιάζουν μια μάλλον λεπτομερή εικόνα αυτών των δυνατοτήτων στο βιβλίο τους *Η εξουσία της Γειτονιάς*, που μέρος της βασίζεται στις εμπειρίες τους από τη γειτονιά Άνταμς-Μόργκαν στην Ουάσινγκτον. Το ισχυρότερο ίσως επιχείρημα γι' αυτό το είδος αποκέντρωσης της παραγωγής που υποστηρίζεται από αναρχικούς όπως ο Κροπότκιν, μπορεί να βρεθεί στην εργασία που έκανε μισό αιώνα πριν ο Λιούις Μάμφορντ σχετικά με την τεχνολογία και τον εκμηχανισμό. Όπως γράφει στο *Τεχνική και Πολιτισμός*: «Σε μια ισορροπημένη οικονομία, η περιφερειακή παραγωγή των εμπορευμάτων αποκτά ορθολογικό χαρακτήρα και η διαπεριφερειακή ανταλλαγή μετατρέπεται σε εξαγωγή του πλεονάσματος από περιφέρειες αφθονίας σε περιφέρειες σπάνης, ή σε ανταλλαγή ιδιαίτερων πρώτων υλών και δεξιοτήτων... αλλά ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, τα πλεονεκτήματα μιας συγκεκριμένης περιοχής μπορεί να είναι προσωρινά... Με την ανάπτυξη της περιφερειακής οικονομίας τα πλεονεκτήματα της σύγχρονης βιομηχανίας θα διαχυθούν όχι κυρίως μέσω των μεταφορών όπως τον 19^ο αιώνα, αλλά μέσω της τοπικής ανάπτυξης». Αυτές οι μικρές αναφορές δεν αποδεικνύουν την αναρχική υπόθεση. Ίσα-ίσα δει-

χουν πως αυτή η υπόθεση πρέπει να ερευνηθεί και ότι απλώς δεν πείθει η αναφορά στην κυρίαρχη ιδεολογία της υψηλής τεχνολογίας, λες και η αξία της είναι αυταπόδεικτη.

Σχετικά με την αναρχική προσέγγιση σε ζητήματα όπως η σπάνη και το «επίπεδο ζωής», είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι αυτό που ζητείται δεν είναι μια απλή συντήρηση, αλλά μάλλον μια κοινωνία της αφθονίας. Οι αναρχικοί ισχυρίζονται πως το γεγονός ότι η δημιουργία μιας τέτοιας κοινωνίας μέσα από τα αναρχικά μοντέλα παραγωγής μοιάζει αδύνατη, οφείλεται στην αποτυχία της διερώτησης σχετικά με την ιδεολογία της υλικής κατανάλωσης. Αν η αφθονία πρέπει να στηρίζεται στην απεριόριστη επέκταση της παραγωγικότητας και την εξάντληση των παραγωγικών πόρων της φύσης, είναι φανερό ότι δεν πρόκειται να επιτευχθεί ποτέ. Για τους αναρχικούς η αφθονία πρέπει να έρθει μέσα από την εξέλιξη των κοινωνικών αναγκών και την ικανοποίηση της επιθυμίας για μια δημιουργική και χαρούμενη ύπαρξη. Σε σχέση με αυτό, αντλούν την έμπνευση για το όραμά τους από τον πλούτο της συμβολικής φαντασίας, το βάθος του κοινοτικού αισθήματος και τη χαρά της άμεσης εμπειρίας που παρατηρούνται σε πολλές παραδοσιακές κοινωνίες. Οι αναρχικοί επιμένουν ότι αφού ικανοποιηθούν οι βασικές ανάγκες, απλές αυξήσεις της παραγωγής δεν αρκούν για να ανεβεί το επίπεδο της ποιότητας της ζωής. Για να εξαντλήσει κανείς το θέμα αυτό, πρέπει να καταπιαστεί με ζητήματα (κοινά στον αναρχισμό και τον ανθρωπιστικό-ελευθεριακό μαρξισμό) όπως η φύση της κοινωνίας που βασιίζεται στο μοντέλο του ατόμου-καταναλωτή, ο υποβιβασμός στην καταναλωτική κοινωνία των ανθρώπινων αξιών σε εμπορευματικές και η καταστροφή του ανθρώπινου και φυσικού περιβάλλοντος σε μια κοινωνία έρμαια της εμπορευματικής παραγωγής και της ποσοτικής ανάπτυξης.

Όμως η αναγνώριση αυτών των φαινομενικά αφηρημένων θεμάτων, δεν θα έπρεπε να εμποδίσει την κατανόηση του πρακτικού ενδιαφέροντος για μορφές τεχνολογικής ανάπτυξης που συνδυάζουν επίπεδα παραγωγής επαρκώς υψηλά για την ικανοποίηση βασικών και άλλων αναγκών με τις απαιτήσεις για ένα ανθρώπινη κλίμακας, μη γραφειοκρατικό, μη ιεραρχικό κοινωνικό σύστημα. Αυτό που απορρίπτουν οι αναρχικοί είναι μια απλοϊκή, μη διαλεκτική προσέγγιση, η οποία απομονώνει, για παράδειγμα, τα προβλήματα της παραγωγής από το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων, ή μια άλλη που βλέπει μόνο τις εναλλακτικές προτάσεις της συνεχούς ανάπτυξης που παρουσιάζει η σημερινή κατεύθυνση της τεχνολογικής εξέλιξης, ή τέλος εκείνη που μιλά για την άμεση καταστροφή όλων αυτών που προήλθαν από αυτή την εξέλιξη. Αυτού του είδους οι προσεγγίσεις αγνοούν τις δυνατότητες μιας εναλλακτικής ανάπτυξης της τεχνολογίας και παραβλέπουν την ύπαρξη εναλλακτικών στρατηγικών για την επίτευξη της αφθονίας, όπως η μεγαλύτερη κατανομή κοινωνικών προϊόντων σε αντίθεση με την ατομική κατανάλωση, η κατάργηση της άσκοπης κατανάλωσης που είναι αποτέλεσμα χειραγωγούμενων αναγκών και επιθυμιών και τέλος η δημιουργία περισσότερων κοινωνικών αναγκών (που οδηγούν περισσότερο σε αφθονία παρά σε σπάνη) παρά αναγκών υλικής κατανάλωσης.

Για την αξιολόγηση της σχέσης ανάμεσα στη γέννηση των αναγκών και τη φύση των διαφόρων τρόπων παραγωγής, είναι διαφωτιστική η εμπειρία των πρωτόγονων κοινωνιών. Ο Μάρσαλ Σάλινς έδειξε ότι η αφθονία δεν είναι κάτι που μόλις τώρα επιτυγχάνει η κοινωνία ή κάτι που θα επιτύχει στο μέλλον. Αντιθέτως, με δεδομένη την ισχύουσα σχέση ανάμεσα στο σύστημα δημιουργίας των αναγκών και το επίπεδο παραγωγής, οι πρωτόγονες κοινωνίες του κυνηγιού και της συλλογής καρπών ήταν στην πραγματικότητα οι πρώτες πλούσιες κοινωνίες, με πλεόνασμα παρα-

γωγής και αφθονία ελεύθερου χρόνου, σύμφωνα με τα σημερινά δεδομένα. Όπως έδειξε ο Μαρξ στην ανάλυσή του για τη δημιουργία των αναγκών στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, η βιομηχανική επανάσταση απλώς επιδείνωσε τις συνθήκες σπάνης και μόχθου που εμφανίστηκαν με την ανάπτυξη των αγροτικών κοινωνιών. Έχοντας μπροστά μας μια τέτοια ιστορική εξέλιξη, θα ήταν λάθος να δεχτούμε ότι η ύπαρξη μιας κοινωνίας της αφθονίας έχει απαραίτητως θετική σχέση με την ύπαρξη παραγωγής μεγάλων ποσοτήτων από τα παραγόμενα σήμερα καταναλωτικά αγαθά.

Είναι αλήθεια, όπως διακηρύττει ο Βερτχάιμερ, ότι αν ο αναρχισμός σημαίνει «μια πολυκουλτούρα, στην οποία τα άτομα είναι ελεύθερα να επιλέξουν τις δικές τους αξίες, είναι πιθανό πολλοί άνθρωποι να επιλέξουν σαν αγαθά με κάποια αξία εκείνα που μπορεί να δώσει μόνο η εκβιομηχάνιση».[Οπ.π., σ. 183] Εντούτοις, άτομα που ζουν σε μια αναρχική κοινότητα, θα ανακαλύψουν ότι μερικά από αυτά τα «αγαθά» θα είναι διαθέσιμα μόνο αν θυσιάσουν «αγαθά» που θεωρούνται υψηλότερης αξίας (ελευθερία, ισότητα, ανθρώπινες σχέσεις, αρμονία με τη φύση κλπ). Βεβαίως οι αναρχικοί πιστεύουν πως οι άνθρωποι δεν πρέπει να *εξαναγκαστούν* να επιθυμήσουν ισότιμες εργασιακές σχέσεις αντί ιεραρχικά σχήματα, μεταφορές που να μη μολύνουν το περιβάλλον αντί δυνατά αυτοκίνητα, εναλλακτικές πηγές ενέργειας αντί πυρηνική ενέργεια, αποκεντρωμένες οικολογικές κοινότητες αντί απομακρυσμένα προάστια, κλπ. Αλλά σε καμιά περίπτωση μια κοινωνία που οι άνθρωποι ζητούν ιεραρχία, μέγιστη κατανάλωση προϊόντων και ικανοποίηση αναγκών που δημιουργεί η διαφήμιση, δεν μπορεί να ονομαστεί αναρχική κοινωνία. Γι' αυτόν τον λόγο η αναρχική ανάλυση απορρίπτει τη φιλελεύθερη θεωρία των αναγκών που τις αντιμετωπίζει σαν κάτι το ανεξήγητο ή σαν το ακατέργαστο υλικό για την ανάπτυξη μιας κοινωνικής πολιτικής. Α-

ντιθέτως, εξετάζει τις προϋποθέσεις για «θέληση», «επιθυμία» και «ανάγκη», όπως και τις μεθόδους με τις οποίες οι άνθρωποι μπορούν να μετασχηματίσουν τις ανάγκες τους και να τις εντάξουν στη διαδικασία δημιουργίας μιας ανθρώπινης, αυτόνομης, συνεργατικής κοινωνίας.

Το πρόβλημα της διανομής

Αν τα μέχρι τώρα συμπεράσματα έχουν κάποια αξία, αυτό σημαίνει ότι οι αναρχικές μορφές παραγωγής και «απελευθερωτικής τεχνολογίας» μπορούν να ικανοποιήσουν βασικές ανθρώπινες ανάγκες και είναι συμβατές με εκείνες τις κοινωνικές μορφές που οδηγούν στην ικανοποίηση άλλων υψηλότερων αναγκών. Αλλά εδώ προβάλλει μια καινούργια αντίρρηση: ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι μια αναρχική κοινωνία μπορεί να φτάσει σ' ένα ικανοποιητικό επίπεδο παραγωγής, αυτό δεν σημαίνει ότι είναι σε θέση να πετύχει μια δίκαιη διανομή των αγαθών. Κατ' αρχήν, αν τα έθνη-κράτη δεν μπορούν να ξεπεράσουν την «εδαφική τους στενότητα», τότε και οι αναρχικές κοινότητες, με την τοπική τους βάση, δεν μπορεί παρά να είναι ακόμη πιο περιορισμένες: δεύτερον η ανισότητα των πόρων ή της παραγωγικότητας μεταξύ των κοινοτήτων θα καταλήξει σε ανεπανόρθωτες αδικίες: τέλος, η εμπιστοσύνη των αναρχικών στην «αυτόματη» αναδιανομή δεν έχει καμιά ελπίδα μπροστά στην οξύτητα της παγκόσμιας κρίσης. [Οπ.π.]

Το επιχείρημα ότι ο αναρχισμός οδηγεί σε στενότητα που βασίζεται στον τοπικό κοινοτισμό, στηρίζεται στην αποκλειστική κατεύθυνση της προσοχής στην έμφαση που δίνουν οι αναρχικοί στον κοινοτικό έλεγχο και την αποκέντρωση και την ταυτόχρονη έλλειψη γνώσης των αρχών του φεντεραλισμού και της αλληλοβοήθειας. Από την εποχή του Μπακούιν και του Κροπότκιν, ο αναρχισμός έχει τονίσει τη σημασία των τοπικών, περιφερειακών

και σφαιρικών ομοσπονδιών των κοινοτήτων και των εργατικών κολεκτίβων. Υπάρχουν δύο πλευρές στην αναρχική άρνηση του έθνους-κράτους: η μία είναι ο κοινοτισμός και η άλλη ο διεθνισμός (με το «έθνος» να εκλαμβάνεται με την πολιτιστική παρά με την πολιτική έννοια). Η αναρχική αποκέντρωση δεν είναι μια μηχανιστική φόρμουλα για τη επίλυση όλων των «οίονωνικών προβλημάτων». Είναι μάλλον αναπόσπαστο μέρος μιας κοινωνικής πρακτικής μέσω της οποίας η ανθρωπότητα μπορεί να αναδημιουργήσει τον εαυτό της με μια μορφή περισσότερο προσωποποιημένη, συνειδητοποιημένη και κοινοτική. Η αναρχική «κομμούνα» είναι μια κοινότητα ανθρώπων που προσπαθούν να δημιουργήσουν σχέσεις και θεσμούς που θα βασίζονται σε μια οργανική, οικολογική, συνεργατική θεώρηση της ύπαρξης. Η σχέση μεταξύ του τοπικού και του παγκόσμιου κοινοτισμού αναλύεται πολύ καλά στο έργο του Μάρτιν Μπούμπερ, ο οποίος ισχυρίζεται ότι αν οι απάνθρωπες, γραφειοκρατικές και απρόσωπες σχέσεις που δημιουργούν το κράτος, ο καπιταλισμός και η υψηλή τεχνολογία, δεν αντικατασταθούν από προσωπικές, συνεργατικές σχέσεις που εμφανίζονται σε μια πρωταρχική κοινοτιστική ομάδα, δεν μπορούμε να ελπίζουμε ότι οι άνθρωποι θα ενδιαφερθούν πραγματικά για την ανθρωπότητα στο σύνολό της. Σύμφωνα με τον Μπούμπερ, μόνο αν καταφέρουμε να δούμε την ανθρωπότητα σαν κάτι οικείο, είναι δυνατόν να ξεπεράσουμε τη «στενότητα» που μας εμποδίζει να δράσουμε με φροντίδα για όλα τα είδη. Αλλά αυτό δεν είναι μια απλή ηθικολογία: είναι ένα κάλεσμα για κοινοτιστική πράξη. Όπως λέει ο Μπούμπερ: «Μια οργανική κοινοπολιτεία -και μόνο τέτοιες μπορούν να ενωθούν και να σχηματίσουν μια συνειδητοποιημένη φυλή ανθρώπων- δεν θα δημιουργηθεί ποτέ από τα ξεχωριστά άτομα, αλλά θα προκύψει από τη συνένωση μικρών και ακόμη πιο μικρών κοινοτή-

των: ένα έθνος είναι μια κοινότητα στον βαθμό που είναι μια κοινότητα των κοινοτήτων».

Οι αναρχικοί πιστεύουν ότι στον βαθμό που η αναδιανομή είναι απαραίτητη, θα έχουμε καλύτερα αποτελέσματα από την πρακτική της αλληλοβοήθειας μέσω της ελεύθερης ομοσπονδιοποίησης παρά από τη συνεχιζόμενη δράση των εθνών-κρατών ή τη δημιουργία ενός παγκόσμιου κράτους. Ο Βερτχάιμερ σε κανένα σημείο δεν αντιμετωπίζει με σαφήνεια το ζήτημα των τάξεων· όμως ένα από τα βασικά στοιχεία της αναρχικής σκέψης αφορά την ύπαρξη ταξικών συμφερόντων σε κοινωνίες που στηρίζονται σε συγκεντρωτικές, γραφειοκρατικές μορφές οργάνωσης. Το σχετικό ερώτημα που μπαίνει εδώ είναι κατά πόσο οι κρατικές ή οι ομοσπονδιακές μορφές οργάνωσης μπορούν να συμβάλλουν περισσότερο στην ανάπτυξη συνεργατικών προτύπων σκέψης και δράσης και, για να δούμε και την άλλη πλευρά του ίδιου ζητήματος, κατά πόσο η εξουσία διαφθείρει αναλόγως με τον βαθμό συγκέντρωσής της. Η αναρχική θεωρία υποστηρίζει ότι όσο παραμένει συγκεντρωτική η πολιτική και η οικονομική εξουσία, πρέπει να περιμένουμε ότι αυτοί που την κατέχουν θα τη χρησιμοποιήσουν προς όφελός τους. Αν κοιτάξουμε στην ιστορία, θα δούμε πως υπάρχουν πολλές αποδείξεις υπέρ αυτής της άποψης.

Μπορούμε να δούμε, για παράδειγμα, την κατανομή του πλούτου σε κοινωνίες που έχουν φιλελεύθερες-δημοκρατικές διαδικασίες και η ικανοποίηση των επιθυμιών των ανθρώπων εξαρτάται από το κράτος (αργότερα θα ασχοληθούμε εν συντομία με συστήματα έξω από τη φιλελεύθερη-δημοκρατική παράδοση). Στις ΗΠΑ, έθνος με τη μεγαλύτερη συγκέντρωση πλούτου και μακρά παράδοση φιλελεύθερης δημοκρατίας, δεν υπάρχει ουσιαστικά καμιά αναδιανομή στον οικονομικό τομέα και μόνο 1% του ΑΕΠ χρησιμοποιείται για τη βοήθεια φτωχότερων χωρών.

Πρέπει να παραδεχτούμε ότι ο σύγχρονος φιλελευθερισμός και η σοσιαλδημοκρατία έχουν κάνει κατά καιρούς βήματα που επηρέασαν κάπως την αναδιανομή του πλούτου και ότι η ανάπτυξη αυτών των ιδεολογιών θα μπορούσε να οδηγήσει στην επέκταση αυτών των προγραμμάτων. Πάντως, από τη φύση αυτών των προτάσεων (που δεν συνιστούν απλώς μια θεωρητική υπόθεση, αν σκεφτούμε ότι φιλελεύθερα και σοσιαλδημοκρατικά καθεστώτα βρίσκονται στην εξουσία σε πολυάριθμες χώρες), η αναδιανομή θα αποτελέσει στο άμεσο μέλλον κυρίως μια βαθμιαία διαδικασία εξέλιξης μέσα στα έθνη-κράτη και είναι δυνατόν να επιτευχθεί σε παγκόσμιο επίπεδο μόνο ύστερα από ένα μακρύ χρονικό διάστημα. Αν βρισκόμαστε πράγματι σε μια περίοδο κρίσης, για το ξεπέραςμα της οποίας είναι απαραίτητη η λήψη δραστικών μέτρων αναδιανομής (όπως ισχυρίζεται ο Βερτχάιμερ), δύσκολα μπορούμε να δεχτούμε ότι αυτές είναι οι ιδεολογίες που θα πρέπει να μας καθοδηγούν.

Σαν απόδειξη της εγκυρότητας των εναλλακτικών προτάσεων των αναρχικών, μπορούμε να εξετάσουμε τις ομοσπονδίες που εγκαθίδρυσαν οι αναρχοσυνδικαλιστές στην Ισπανία το 1936. Ανακαλύπτουμε ότι η αναδιανομή, που σε μεγάλο βαθμό απουσίαζε χρόνια στις φιλελεύθερες και σοσιαλδημοκρατικές κοινωνίες, συνέβη μέσα σε λίγους μήνες στις κολεκτιβοποιημένες περιοχές, αρχικά σαν αποτέλεσμα της θέσμησης της αυτοδιεύθυνσης στη βιομηχανία και τη γεωργία. Στο μικρό διάστημα που οι κολεκτίβες μπόρεσαν να δράσουν αυτόνομα, άρχισαν να επεκτείνουν αυτή την ισότητα πέρα από τα όρια των ξεχωριστών κολεκτίβων. Σύμφωνα με τον Γκαστόν Λεβάλ, τον προσεκτικότερο ίσως μελετητή των ισπανικών κολεκτίβων σε περιοχές όπως η Καστίλη και η Αραγονία, «...η αρχή του ελευθεριακού κομμουνισμού είχε εφαρμοστεί όχι μόνο στο εσωτερικό κάθε κολεκτίβας, αλλά και μεταξύ όλων των κολεκτίβων». Ο Λεβάλ περιγράφει

τέτοια προγράμματα σαν μια μορφή ανακούφισης από τη μιζέρια, ανακατανομή των πρώτων υλών και μηχανημάτων από τις πλουσιότερες στις φτωχότερες κολεκτίβες, όπως και συνεργατική παραγωγή αγαθών για διανομή σε περιοχές που είχαν μεγαλύτερη ανάγκη. Σύμφωνα με τον Λεβάλ, οι κολεκτίβες είχαν αντιληφθεί «ότι έχοντας ξεπεράσει την τοπική νοοτροπία, το επόμενο βήμα ήταν να ξεπεράσουν το περιφερειακό πνεύμα». Τα πειράματα των ισπανών αναρχικών τη δεκαετία του '30 δεν κράτησαν βεβαίως πολύ, αφού πολλά από τα σχέδια που ξεκίνησαν υπονομεύτηκαν κατ' αρχήν από το καθεστώς του Λαϊκού Μετώπου και στη συνέχεια συντρίφτηκαν πρώτα από τους σταλινικούς (των οποίων τα «δημοκρατικά» στρατεύματα κυριολεκτικά εισέβαλαν στις κολεκτίβες της Αραγονίας) και κατόπιν από τους φασίστες. Το ερώτημα όμως που παραμένει είναι αν αξίζουν να αναπτυχθούν περισσότερο και να εξαπλωθούν σε παγκόσμιο επίπεδο οι αρχές αυτών των κολεκτίβων και ομοσπονδιών ή, αντιθέτως, οι οργανωτικές αρχές του κράτους. Η κεντρική ιδέα που ευπάρχει στις προτάσεις των αναρχικών για την κοινωνική οργάνωση είναι ότι μόνο αν οι άνθρωποι αναπτύξουν πρότυπα ζωής και αξίες βασισμένες στην αλληλοβοήθεια στο επίπεδο των μικρών ομάδων και κοινοτήτων, είναι δυνατόν να πραγματώσουν την πρακτική αυτή και σε οποιοδήποτε άλλο επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης. Αυτή η κοινωνικο-ψυχολογική πρόταση αποτελεί τη βάση όλων των αναρχικών επιχειρημάτων για μια κοινοτική ομοσπονδία. Η πρόταση αυτή όχι μόνο είναι πειστική αν βασιστούμε σε θεωρητικές αναλύσεις όπως αυτές της ραϊχικής ψυχολογίας των μαζών, αλλά φαίνεται επίσης να επαληθεύεται ιστορικά από την εμπειρία των ισπανικών κολεκτίβων.

Μέχρι εδώ το πρόβλημα εστιάστηκε στο ζήτημα της «αναδιανομής». Όμως φοβάμαι πως αυτή η αντίληψη έχει στηριχτεί σε ακατάλληλες κριτικές προϋποθέσεις, οι οποίες πρέπει να εξετα-

στούν έτι περαιτέρω. Όπως έδειξε ο Μαρξ, το πρόβλημα της διανομής έχει σε μεγάλο βαθμό σχέση με το πρόβλημα της παραγωγής. Αυτό που αποτελεί πρόβλημα της διανομής σ' ένα σύστημα παραγωγής παύει να είναι τέτοιο σ' ένα διαφορετικό σύστημα παραγωγής, αν και ορισμένα προβλήματα που προκύπτουν στη διανομή είναι *άλυτα* σε ορισμένα συστήματα παραγωγής. Η διατύπωση του προβλήματος από την πλευρά του Βερτχάιμερ σαν «πρόβλημα ανακατανομής των πλουτοπαραγωγικών πόρων του πλανήτη», δείχνει να παραδέχεται πως τα προβλήματα των φτωχών κοινωνιών μπορούν να λυθούν με μια μεταφορά πόρων από κοινωνίες σχετικής αφθονίας σε κοινωνίες σχετικής σπάνης. Αυτή η ελπίδα μπορεί να θεωρηθεί σαν μη ρεαλιστική δεδομένης της φύσης της διεθνούς πολιτικής, αλλά, κι αυτό έχει μεγαλύτερη σημασία, ολόκληρη η προβληματική της «αναδιανομής» στηρίζεται στην αμφιβόλου εγκυρότητας υπόθεση πως μπορεί να υπάρξει λύση ενώ συνεχίζει να υφίσταται ένα τεχνολογικό σύστημα που στηρίζεται στην εξάρτηση και τη δυσαναλογία ως προς την οικονομική εξουσία. Οι αναρχικοί ισχυρίζονται ότι αφού υπάρχει τώρα μια απελευθερωτική τεχνολογία, το μεγαλύτερο πρόβλημα για τις φτωχές κοινωνίες είναι να πετύχουν τον κοινωνικό μετασχηματισμό που απαιτείται για την εφαρμογή αυτής της τεχνολογίας. Αυτός ο μετασχηματισμός συνιστάται στην οικονομική και πολιτική απελευθέρωση από την εκμετάλλευση των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων και των εγχώριων κυρίαρχων τάξεων, όπως και στη χειραφέτηση από τις κυριαρχικές δομές που αναπαράγονται μέσα από την πολιτιστική παράδοση. Το καθήκον του αναρχικού κινήματος σε τέτοιες κοινωνίες είναι η ανάληψη μιας δράσης ικανής να εκτοπίσει αυτές τις ομάδες και δομές, θεσμίζοντας στη θέση τους απελευθερωτικές μορφές. Έτσι, το οικονομικό πρόβλημα δεν θεωρείται πως έχει να κάνει με την απουσία υποχρεωτικής αναδιανομής (η οποία είναι αδύνατο να

υποστηριχτεί από τις τάξεις και τα κράτη που ευνοούνται από την εκμετάλλευση), αλλά μάλλον με την καταστροφή των ανεπιθύμητων σχέσεων παραγωγής που καταλήγουν στην κακή διανομή των προϊόντων, όπως και με την καταστροφή των ιδεολογιών που νομιμοποιούν αυτή τη διαδικασία. Είναι αλήθεια, όπως υποστηρίζει ο Βερτχάιμερ, ότι η αναδιανομή (σαν παραγωγή και διανομή γενικά) δεν θα πραγματοποιηθεί «αυθόρμητα», δηλαδή χωρίς κάποιο σχεδιασμό ή στρατηγική. Αλλά το κρίσιμο σημείο της αναρχικής θεώρησης είναι ότι φαίνεται πιο πιθανό να υπάρξει μια πιο δικαιότερη διανομή ως αποτέλεσμα συνειδητών συνεργατικών προσπαθειών των εκμεταλλευομένων για την αλλαγή των σχέσεων εξουσίας, παρά μέσα από τη συμφωνία των δυνάμεων της εκμετάλλευσης να υποταχθούν στον έλεγχο κάποιας υψηλότερης πολιτικής αρχής, η οποία θα τους επιβάλλει την αναδιανομή.

Αν αυτή η ανάλυση είναι σωστή, τότε η πραγματική εναλλακτική πρόταση απέναντι στην αναρχική προσέγγιση φαίνεται να είναι όχι η φιλελεύθερη ή σοσιαλδημοκρατική αισιοδοξία για μια παγκόσμια δημοκρατία, αλλά μάλλον ο μαρξισμός-λενινισμός, ο οποίος γνωρίζει αρκετά καλά τη φύση της οικονομικής εξουσίας ώστε να αντιλαμβάνεται ότι μια τέτοια αλλαγή στις σχέσεις εξουσίας θα προκαλέσει αναπόφευκτα μια παγκόσμια πάλη των τάξεων. Όμως αν και οι αναρχικοί ίσως συμφωνούν ότι η μαρξιστική-λενινιστική προσέγγιση μπορεί να έχει σημαντική επιτυχία στον περιορισμό των υπερβολών της οικονομικής ανισότητας, τη θεωρούν ανίκανη να πραγματώσει την απελευθέρωση της κοινωνίας. Ανάμεσα στα πιο σημαντικά επιχειρήματα γι' αυτό το συμπέρασμα είναι τα ακόλουθα: 1) η μαρξιστική-λενινιστική άποψη για την κοινωνική επανάσταση, με την προσήλωσή της στον κρατισμό και τον συγκεντρωτισμό, καταλήγει σε μια νέα κρατικοκαπιταλιστική και γραφειοκρατική-συγκεντρωτική μορφή ταξικής

κυριαρχίας, διαιωνίζοντας την πολιτική και (συχνά) οικονομική ανισότητα· 2) η άκριτη αποδοχή εκ μέρους του μαρξισμού-λενινισμού της υψηλής τεχνολογίας οδηγεί στη συνέχιση της αποξένωσης στην παραγωγή, στην απαραίτητη ανάπτυξη μιας τεχνοκρατικής τάξης και στη συνεχή κυριαρχία και καταστροφή της φύσης και του οικοσυστήματος· 3) ο οικονομίστικος και παραγωγικίστικος προσανατολισμός του μαρξισμού-λενινισμού αποκρύπτει σημαντικές περιοχές της πάλης για την ανθρώπινη απελευθέρωση όπως η κουλτούρα, η αισθητική, ο έρωτας, ενώ εμφανίζει άδυναμία στην ανάλυση πολλών μορφών κυριαρχίας (συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών, φυλετικών, σεξουαλικών και ψυχολογικών). Αυτά τα επιχειρήματα αφορούν και τις κρατιστικές και συγκεντρωτικές θέσεις, όπως και τον τεχνοκρατικό φιλελευθερισμό.

Το πρόβλημα της μετάβασης

Ένα άλλο συνηθισμένο επιχειρήμα εναντίον της αναρχικής θέσης είναι ότι η μετάβαση σε μια αναρχική κοινωνία θα είχε καταστροφικά αποτελέσματα εξαιτίας του υψηλού δείκτη αλληλεξάρτησης που υπάρχει στη σημερινή παγκόσμια οικονομία, όπως και του σημερινού επιπέδου αστικοποίησης. Ο αναρχισμός φαίνεται να συνεπάγεται κατακλυσμιαίες αλλαγές, την άμεση καταστροφή όλων των πολύπλοκων οργανισμών και την οπισθοδρόμηση στην κοινοτική ανεξαρτησία. [Οπ.π., σ.184]

Αλλά όπως έχει ήδη επισημανθεί, οι αναρχικοί δεν υποστηρίζουν την απόλυτη ανεξαρτησία των κοινοτήτων, αλλά μια οργανική αλληλεξάρτηση μεταξύ τους, που θα ξεκινά από τις πιο βασικές κοινωνικές μονάδες και θα περιλαμβάνει, μέσω της ομοσπονδιοποίησης, το σύνολο της ανθρωπότητας. Ούτε παρουσιάζουν την τεχνολογική αλλαγή και την αποκέντρωση σαν απόλυτες αρχές που θα εφαρμοστούν δογματικά, ανεξαρτήτως των απαιτήσε-

ων που υπαγορεύουν οι ανθρώπινες ανάγκες. Γι' αυτό και δεν υποστηρίζουν ότι πρέπει να καταστραφεί *ολόκληρη* η σημερινή τεχνολογία, ενώ θα περιμένουμε να αναπτυχθούν και να θεσμιστούν απελευθερωτικές εναλλακτικές μορφές. Αντιθέτως προτείνουν ότι πρέπει εδώ και τώρα να υπάρξει έρευνα για μια εναλλακτική τεχνολογία και ότι οι άνθρωποι πρέπει να αρχίσουν να χρησιμοποιούν αυτές τις απελευθερωτικές μορφές οπουδήποτε είναι δυνατό, έστω κι αν η υψηλή τεχνολογία συνεχίζει να υπερισχύει. Για παράδειγμα, αν και οι αναρχικοί απορρίπτουν κατηγορηματικά την πυρηνική ενέργεια, δεν αποκλείουν τις άλλες πηγές ενέργειας έως ότου αυτές σταδιακά αντικατασταθούν από την ηλιακή, την αιολική, τη γεωθερμική, την υδροηλεκτρική ενέργεια, αλλά και από άλλα υποκατάστατα.

Ομοίως οι αναρχικοί δεν υποστηρίζουν την αποκέντρωση μέσα από την εκμηδένιση ή τη βίαιη μετανάστευση των κατοίκων της πόλης. Πολλοί αναρχικοί, πράγματι, αποδέχονται τις πόλεις παραδοσιακού τύπου, καθώς και πολιτικές όπως τα συμβούλια γειτονιάς, η ενοποίηση της εργασίας και του παιχνιδιού σε ζωντανούς χώρους, τους κοινοτικούς κήπους και εργαστήρια, και άλλες παρόμοιες πρακτικές για τον μετασχηματισμό του αστικοκοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος. Υπάρχει μια μακρά αναρχική παράδοση που ασχολείται με τον εξανθρωπισμό και τον εκδημοκρατισμό της ζωής στην πόλη, όπως τη σκιαγράφησε ο Κροπότκιν στις παρατηρήσεις του για τις μεσαιωνικές πόλεις και ο Μπούκτσιν στην έρευνά του για την ελληνική πόλη και τα συμβούλια γειτονιάς κατά τη διάρκεια της γαλλικής επανάστασης. Έπειτα οι αναρχικοί προβλέπουν μια βαθμιαία παρακμή των απάνθρωπων μεγαπόλεων στο επίπεδο των μικρών πόλεων και παράλληλα μια αυξανόμενη σύνδεση αυτών των πόλεων με την ύπαιθρο. Αυτό που εκλαμβάνεται σαν άμεση αναγκαιότητα δεν είναι ο εκτοπισμός μεγάλων μαζών πληθυσμού, αλλά η θέσμιση

μιας μικρής κλίμακας άμεσης δημοκρατίας με τη μορφή των συμβουλίων στη γειτονιά και τους χώρους δουλειάς. Οι αναρχικοί θεωρούν παράγοντες όπως η δομή της προσωπικότητας, οι οικονομικές συνθήκες, οι μορφές της τεχνολογίας, η κατανομή του πληθυσμού και οι πολιτικοί θεσμοί ως απόλυτα συνδεδεμένους και απορρίπτουν θεωρίες για την αλλαγή οι οποίες αδυνατούν να ασχοληθούν με όλους αυτούς τους παράγοντες σαν συστατικά μέρη μιας κοινωνικής ολότητας. Από την άλλη πλευρά, δεν είναι τόσο αφελείς ώστε να πιστεύουν πως όλες οι πλευρές του κοινωνικού μετασχηματισμού θα προχωρήσουν με το ίδιο βήμα. Η αλλαγή της τεχνολογίας και η ανακατανομή του πληθυσμού προφανώς θα παρουσιάσουν σοβαρά υλικά προβλήματα, τα οποία θα απαιτήσουν μια μακρά διαδικασία εποικοδομητικής δράσης. Μεγάλο μέρος αυτής της οικοδόμησης θα συνεχιστεί και μετά τις αλλαγές των πολιτικών και οικονομικών θεσμών. Είναι όμως σημαντικό να τονίσουμε, πως θα πρέπει να έχουν ήδη αναπτυχθεί ουσιαστικά οι τεχνολογικές μορφές που θα επιτρέψουν στις ελευθεριακές πολιτικές και οικονομικές δομές να μοιάζουν πιο ρεαλιστικές και απαραίτητες.

Σχρατικά με την αυτοάμυνα

Μια από τις θεμελιώδεις αρχές του αναρχισμού είναι ότι αν η κοινότητα πρέπει να αμυνθεί, αυτό θα γίνει με την εθελοντική δράση των ανθρώπων. Από αυτό ξεκινά μια κριτική που λέει ότι η αναρχική κοινότητα δεν θα μπορούσε να αμυνθεί αποτελεσματικά απέναντι στους άρτια οργανωμένους, κατασταλτικούς στρατούς, που συνήθως εμπλέκονται στους πολέμους. Και τελικά μπορεί και να μην αμυνόταν καθόλου, καθώς και μεν όλοι αντιλαμβάνονται ότι η κοινότητα πρέπει να αμυνθεί, αλλά αφήνουν, για λόγους αυτοπροστασίας, σε κάποιους άλλους αυτό το καθήκον. [Οπ.π., σ.185]

Οι αναρχικοί πιστεύουν ακλόνητα ότι «ο πόλεμος είναι η υγεία του κράτους» και ότι επομένως πάντοτε αποτελεί ένα σοβαρό, αν όχι μοιραίο, εμπόδιο για την ελευθερία. Το να στρατιωτικοποιήσεις μια κοινωνία προκειμένου να πολεμήσεις τον αυταρχισμό, σημαίνει αυτομάτως νίκη του αυταρχισμού. Γι' αυτόν τον λόγο οι αναρχικοί επιμένουν στην αναγκαιότητα μιας περιορισμένης στρατιωτικής δράσης για την αυτοάμυνα της κοινότητας μέσα από λαϊκές πολιτοφυλακές και αρνούνται τις ιεραρχικές, συγκεντρωτικά διευθυνόμενες στρατιωτικές δυνάμεις. Σ' αυτό το πλαίσιο, το επιχείρημα ότι αυτή η προσέγγιση στερείται λαϊκής υποστήριξης, δεν είναι σωστό. Οι κοινότητες στην πραγματικότητα υπερασπίζονται τον εαυτό τους όταν η ελευθερία τους διατρέχει σοβαρό κίνδυνο. Η θεωρητική αντίρρηση σχετικά με τη μη συμμετοχή παραβλέπει τα ψυχολογικά στοιχεία του πολέμου και τις σημαντικές επιδράσεις της κοινωνικής πίεσης. Μια συμπαγής κοινότητα (για παράδειγμα μια κοινωνία οργανωμένη κατά φυλές) δεν αντιμετωπίζει δυσκολίες στην εξασφάλιση συμμετοχής στην άμυνα, αν και γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη η ικανοποίηση της απαίτησης του αναρχισμού για εθελουσία συμμετοχή, καθώς μεγαλώνει συνεχώς η απειλή για την ομάδα. Καίριο ερώτημα εδώ είναι κατά πόσο η στρατηγική της λαϊκής αυτοάμυνας μπορεί να είναι αποτελεσματική εφόσον χρησιμοποιηθεί.

Υπάρχουν σοβαρές αποδείξεις που πιστοποιούν ότι, τουλάχιστον στον κάτω από ορισμένες συνθήκες, κάτι τέτοιο είναι δυνατό. Για παράδειγμα, το αγροτικό μαχνοβίτικο κίνημα στην Ουκρανία, χρησιμοποίησε με επιτυχία μεθόδους ανταρτοπολέμου εναντίον πολλών στρατών το διάστημα 1918-1921. Η στρατιωτική αποτελεσματικότητα των μαχνοβιτών σταμάτησε μόνον όταν ο στρατός τους, που είχε εξαντληθεί από τις νίκες του εναντίον των δεξιών δυνάμεων, δέχτηκε την επίθεση των μέχρι εκείνη τη στιγμή «συμμάχων» του, των μπολσεβίκων. Επίσης οι κολεκτίβες στην

Ισπανία κινητοποιήσαν σε αξιοσημείωτο βαθμό τον πληθυσμό κατά το διάστημα της ύπαρξης των λαϊκών πολιτοφυλακών. Στην πραγματικότητα, αυτές παρήκμασαν τόσο σε αριθμό ατόμων όσο και σε επίπεδο ηθικού, όταν στρατιωτικοποιήθηκαν στα χέρια του κράτους. Πρόσφατες εμπειρίες όπως ο πόλεμος στην Ινδοκίνα και η αντίσταση στην αποικιοκρατία και στη νεο-αποικιοκρατία σε πολλές περιοχές του κόσμου (το Αφγανιστάν αποτελεί το πιο πρόσφατο παράδειγμα) αμφισβήτησαν την ικανότητα των ισχυρών εθνών-κρατών να καταστέλλουν επιτυχώς (ή επωφελώς) την αντίσταση σε περιοχές όπου ο ανταρτοπόλεμος υποστηρίζεται σθεναρά από τις τοπικές κοινότητες. Το ζήτημα της αποτελεσματικότητας της αυτοάμυνας μέσα από λαϊκές πολιτοφυλακές ή ενός αντάρτικου που στηρίζεται από τις κοινότητες, δεν κλείνει εδώ. Όμως δεν μπορεί να λυθεί κι αν μείνουμε στα επιχειρήματα του τύπου «δεν μπορεί η αυτοάμυνα να κερδίσει τη λαϊκή υποστήριξη» ή ότι «θα συντριβεί αμέσως από τις παραδοσιακού τύπου στρατιωτικές δυνάμεις.

Συμπεράσματα

Στο τελικό του επιχείρημα ο Βερτχάιμερ λέει ότι σε αντίθεση με ό,τι αυτός θεωρεί ότι λέει η αναρχική θέση, «η ανθρώπινη δυστυχία δεν μπορεί να αποδίδεται πάντοτε στα κράτη και τις νομικές υπερδομές τους». [Οπ.π., σ.184] Αυτή η παρατήρηση περιγράφει πολύ καλά μια από τις πιο συνηθισμένες παρανοήσεις για τη φύση του αναρχισμού και πιο συγκεκριμένα, ότι ανάγεται απλώς σ' έναν αντικρατισμό ή μια εναντίωση στην κυβέρνηση. Είναι ουσιώδες να καταλάβουμε ότι, ασχέτως του τρόπου με τον οποίο τους ερμήνευσαν πολλοί αντίπαλοι, οι αναρχικοί αρνούνται μια τέτοια απλουστευτική ανάλυση των ανθρώπινων προβλημάτων. Παρά την άρνηση του Βερτχάιμερ, οι αναρχικοί πάντοτε αναγνώριζαν ότι υπάρχουν φυσικοί περιορισμοί στην ανθρώπινη ευημερία. Πραγματικά, μια από τις πιο χαρακτηριστικές συμβολές

της αναρχικής σκέψης, ήταν η κίνησή της προς μια πορεία αποφασιστικής ρήξης με τον δυτικό ορθολογισμό και την πίστη του διαφωτισμού για απελευθέρωση μέσω του επιστημολογικού-τεχνολογικού θριάμβου επί της φύσης. Στην κριτική που ασκούν στην ιδέα για την κυριαρχία επί της φύσης (που σιγά-σιγά μετατράπηκε σε πρωτεύον ζήτημα της αναρχικής σκέψης), οι αναρχικοί πιστεύουν ότι είναι η τάση μας να αρνούμαστε τους περιορισμούς τους οποίους επιβάλλει η φύση που μας έχει οδηγήσει σε μια επιθυμία για εξουσία, κάτι που αποτελεί και τον πυρήνα της εξουσιαστικής συνείδησης. Με αυτή την έννοια η αναρχική θεωρία αποβλέπει σε μια πλήρη ανάπτυξη της αγάπης για τη φύση, που είναι κάτι *πολύ περισσότερο* από την πλήρη ανάπτυξη του ανθρωπισμού. Αλλά αυτό είναι μόνο ένα μέρος από αυτά που παραβλέπονται στους ισχυρισμούς τύπου Βερτχάιμερ. Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι στην ανάλυση των κοινωνικών περιορισμών της ανθρώπινης εξέλιξης, οι αναρχικοί δεν περιορίστηκαν στις επιδράσεις του κράτους. Η κριτική τους έχει να κάνει με ολόκληρο το σύστημα κυριαρχίας, συμπεριλαμβανομένων όχι μόνο των κρατιστικών και γραφειοκρατικών πλευρών του, αλλά και άλλων δεδομένων όπως η οικονομική εκμετάλλευση, η φυλετική καταπίεση, η σεξουαλική καταπίεση (σεξισμός, ετεροσεξισμός) και η τεχνολογική κυριαρχία.

Ο αναρχισμός παρουσιάζει μια υψηλή θεωρητική συνοχή και η προσέγγισή του στα προβλήματα που έθεσε ο Βερτχάιμερ, είναι ιστορικά θεμελιωμένη. Το αναρχικό πρόταγμα δεν έχει χάσει το κύρος του και στην πραγματικότητα δύσκολα επηρεάζεται από κριτικές όπως αυτή του Βερτχάιμερ και άλλων σύγχρονων σχολιαστών. Σύμφωνα με αυτούς πρόκειται για μια απερίσκεπτη στρατηγική για την κοινωνική αλλαγή, αφού προσφέρει στην ανθρωπότητα μικρή ελπίδα οφέλους αλλά μεγάλο κίνδυνο απωλειών. Όμως η αναρχική θεωρία έχει να παρουσιάσει αξιοσημείωτες

αποδειξεις για το αντίθετο. Ο σκοπός αυτού του άρθρου δεν ήταν η λεπτομερής ανάλυση αυτών των αποδείξεων. Αντιθέτως, ολόκληρη η συζήτηση επιχειρήσε να αποσαφηνίσει ακόμη περισσότερο τη φύση της αναρχικής θέσης και να παρουσιάσει μερικά από τα βασικότερα επιχειρήματα και εμπειρικά στοιχεία που στηρίζουν ορισμένους ισχυρισμούς-κλειδιά αυτής της θέσης. Ένας από τους πιο βασικούς αυτούς ισχυρισμούς είναι ότι η εμπιστοσύνη στο κράτος ή σ' ένα παγκόσμιο υπερκράτος για την πραγματοποίηση της κοινωνικής αλλαγής, θα οδηγήσει στη συνέχιση πολλών μορφών κυριαρχίας, για τις οποίες το κράτος έχει κάνει τόσα πολλά στο παρελθόν προκειμένου να τις αναπτύξει και να τις ενισχύσει. Αν αυτό αληθεύει, η αναρχική στρατηγική για μια αλλαγή «από τα κάτω» στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, στην οικογενειακή τους κατάσταση, στη δουλειά τους, στη σχέση τους με την κοινότητα και τελικά για τη δημιουργία μιας κοινωνίας οργανωμένης μέσω συνενώσεων ριζωμένων σ' αυτούς τους αγώνες, φαίνεται πολλά υποσχόμενη.

Οι αναρχικοί διατείνονται ότι οι ρίζες της σημερινής οικολογικής κρίσης βρίσκονται στα επικρατούντα συστήματα της εκβιομηχάνισης και της συγκεντρωτικής υψηλής τεχνολογίας. Το αναρχικό πρόγραμμα είναι τόσο μια στρατηγική για την απελευθέρωση του ανθρώπου όσο κι ένα σχέδιο για την αποφυγή μιας παγκόσμιας οικολογικής καταστροφής. Αν και προφανώς αυτό το πρόγραμμα απαιτεί ακόμη μεγαλύτερη μελέτη και εξέλιξη, ακόμη και στη σημερινή μορφή του φαίνεται να αποτελεί τη μοναδική πολιτική πρακτική που προσφέρει μια βιώσιμη σύνθεση ανάμεσα στις αξίες της ανθρώπινης αυτοανάπτυξης και απελευθέρωσης, και εκείνες της οικολογικής ισορροπίας και παγκόσμιας επιβίωσης. Γι' αυτόν τον λόγο ο Ρίτσαρντ Φωκ καταλήγει στο συμπέρασμα «ότι το αναρχικό όραμα... για μια σύμπραξη ανάμεσα σε μια παγκόσμια συνομοσπονδία και τις οργανικές κοινωνικές

μορφές κοινοτικού χαρακτήρα, αποτελεί στην ουσία τη *μοναδική* ελπιδοφόρα προοπτική για τη μελλοντική παγκόσμια τάξη». Για να πραγματοποιηθεί κάποτε αυτή η ελπίδα, είναι απαραίτητη η ανάπτυξη μιας βιώσιμης ελευθεριακής και κοινοτικής θεωρίας και πράξης. Κάτι τέτοιο θα απαιτήσει την άφιξη μιας νέας εποχής στην κοινωνική θεωρία, όπου θα υπάρξει μια αποφασιστική ρήξη με τη φιλελεύθερη και μαρξιστική ιδεολογία, όπως και μια νέα εποχή κοινωνικών πειραματισμών σε παγκόσμιο επίπεδο, όπου οι κοινωνικές μορφές οι οποίες νομιμοποιούνται από αυτές τις ιδεολογίες θα ξεπεραστούν από την πρακτική της κοινωνικής και οικολογικής αναγέννησης.■

John Clark

Το κείμενο αυτό είναι από το βιβλίο του Τζων Κλαρκ **Η στιγμή του Αναρχισμού - Σκέψεις πάνω στην Κουλτούρα, τη Φύση και την Εξουσία**, Black Rose Books, Μόντρεαλ 1984. Ο Τζων Κλαρκ διδάσκει Πολιτικές Επιστήμες στο Πανεπιστήμιο Λοιόλα στη Λουϊζιάνα της Νέας Ορλεάνης, μετέχει στην εκδοτική ομάδα της ελευθεριακής καναδικής επιθεώρησης **Η γενιά μας** και είναι μέλος του **Anarchos Institute** (μαζί με τους Μάрайη Μπούκτσιν, Νόαμ Τσόμσκι, Δημήτρη Ρουσσόπουλο, κ.α.)

